

'Allemaal grootspraak'

In de eerste biografie van Theo van Doesburg, *Ik sta helemaal alleen*, komt de avant-gardist naar voren als een charlatan en opschepper. Waaide hij echt met alle winden mee of was hij toch zelf de storm?

Roos van der Lint

Een soort Leonardo da Vinci van de twintigste eeuw. Het mooiste compliment aan het adres van Theo van Doesburg, beeldend kunstenaar, criticus, dichter, romanschrijver, typograaf, tijdschriftenredacteur en architect, komt aan het einde van zijn biografie uit de mond van Peggy Guggenheim. Dat is niet gek voor een waarschijnlijk ongeschoolde jongen die in 1883 als Christian Emil Marie Küpper werd geboren in een eenvoudig milieu in Utrecht. Maar zijn biografen, Sjoerd van Faassen en Hans Renders, hebben het tegen die tijd wel gezien met de alleskunner Van Doesburg. Ze wilden met hun onderzoek, de eerste biografie aan Van Doesburg gewijd, de persoon achter de kunstenaar een gezicht te geven. Hun boek werd een groot succes.

Dat heeft Van Doesburg, zou je kunnen zeggen, op de eerste plaats aan zichzelf te danken. Hij was buitengewoon intelligent, energiek en gedreven en wist in een politiek turbulente tijd een omvangrijk internationaal netwerk van gelijkgestemden op te zetten, of ten minste met verwante geesten die hij van zijn ideeën dacht te kunnen overtuigen. Zijn belangrijkste wapenfeit is de oprichting van *De Stijl*, het tijdschrift dat tussen 1917 en 1929 verscheen (het laatste nummer in 1932 was een herdenkingsnummer), en zijn aandeel in de gelijknamige beweging die streefde naar een zuivering van de kunsten, naar een 'nieuwe beelding'.

Tegelijk was hij ook een opschepper, een drammer ('Maar gezien het feit dat ik Van Doesburg ben, heb ik, neem ik het recht te toe te roepen: NEEN - NEEN - NEEN. Entweder so - of anderszins.') en een fantist, zo niet een leugenaar, die vroeg of laat met iedereen in de clinch lag. *Ik sta helemaal alleen*, een geweldige titel voor een biografie van een avant-gardist, grossiert in voorbeelden van Van Doesburg als iemand die zich beter voordeed dan hij werkelijk was. Hoevel Van Faassen en Renders geneigd zijn dan een beleurende vinger op te steken, zijn z'n streken niet zelden komisch. Toen 'de architecten van De Stijl' in 1923 samen exposeerden in een galerie in Parijs, wisselden de kunstenaars

elkaar dagelijks als toezichthouder af. Op dagen dat Huszar of Rietveld surveilleerden, noteerden ze een handjevol bezoekers. Op dagen met Van Doesburg kwamen er wel vijftig à zestig man op de tentoonstelling af.

'Allemaal grootspraak', noteren Van Faassen en Renders bij weer een brief waarin Van Doesburg opeshept over contacten en fabuleert over tentoonstellingen. Maar het was ook een tijd om schaafteloos te bluffen. De futuristen hadden het startschot gegeven voor de avant-garde en in het vacuüm van de Eerste Wereldoorlog ontvlamde onder kunstenaars het geloof in de kunst om de samenleving mee te veranderen. Dat gevoel sloeg over op Van Doesburg, die als jongen al in zijn dagboek had geschreven: 'Als het leven mij aanraakt, dan gevoel ik behoeft *deze aanraking*, door middel van verf of woorden terug te geven.'

Met het streven naar een modern Europa was haast gemoed en het nieuwe ging met grote opwindings gepaard. Kunstenaars brachten elkaar op de hoogte, namen elkaar de maat en hitsten elkaar op. De concurrentie was moordend met een wildgroei aan verenigingen, manifesten en tijdschriften tot gevolg, waar Van Doesburg ook grif aan zou bijdragen. Er gaat een heerlijke paradox schuil in het streven van een groep kunstenaars naar het absoluut zuivere in de kunst en

het gekonkel dat plaatshad achter de coulissen. *Ik sta helemaal alleen* voorziet uitvoerig in de details en die zijn smakelijk, hoewel een stel mannen met een giftige pen vandaag ook iets onbeduidends heeft. *Du moment* dat Van Doesburg zich waagde aan een diagonale lijn, was zijn vriendschap met Mondriaan voorbij. Je vraagt je af wat hun discussie de mensheid gebracht heeft.

Van Doesburg had altijd haast en het aantal projecten in zijn korte leven, tot over de grens, is duizelingwekkend. Als avant-gardist liep hij niet zozeer voorop - volgens zijn biografen kwam hij zelfs 'traag tot wasdom' - hij draafde met zijn ideeën vooruit en vergalopperde zichzelf daarbij geregeld. De vraag is in hoeverre Van Doesburg inderdaad iemand was die met alle winden

meewaide of dat hij bij vliegen toch zelf de storm was. Het lijkt erop dat Van Faassen en Renders zelf ook worstelden met die vraag. De grote verdienste van *Ik sta helemaal alleen* is hoe precies zij Van Doesburg in deze oververhitte periode hebben weten te plaatsen. Een voorst is Van Doesburgs gewiekste praktijk van het antedateren van zijn werk en ideeën. Elk jaar dat je jezelf terug in de tijd kon plaatsen, was weer één jaar dichter bij de oorsprong van de vernieuwing, en onder aan de streep stond je dan alsnog vooraan.

De avant-garde opereerde in een papieren tijdperk en de biografen konden putten uit een stroom van correspondentie, maar de betekenis van Van Doesburg als drijvende kracht in zijn tijd wordt door de vele twisten en inconsequenties die uit al die brieven blijken enigszins ondergesneeuwd. De auteurs gunnen hem daarbij nauwelijks een voordeel van de twijfel, betichten Van Doesburg van opportunisme, benadrukken hoe hij steeds kunst van de hand wees die hij later omarmde, slaken een zacht bij plannen die hij verkondigde maar openbaar niet uitvoerde. Alsof Van Doesburg het erom deed de toekomst pootje te lichten. Maar geen kunstenaar, waarschijnlijk zelfs niet Van Doesburg, leeft op die manier voor zijn biografie. Die leeft gewoon zijn leven.

En grootspraak of niet, Van Doesburg was overal bij. In 1921 arriveerde hij in Weimar bij het Bauhaus, de vooruitstrevende school onder leiding van Walter Gropius. Aan zijn vriend Antony Kok stuurde hij een prentbriefkaart met het schoolgebouw dat hij met pen bekladdde, als ware het graffiti. Op de muren tussen de raampartijen schreef hij 'De Stijl', in de lucht tekende hij een zonnetje dat ook 'De Stijl' propageerde. Het scheen naar hartenlust - Van Doesburg was optimistisch over een aanstelling als docent, die hij niet zou krijgen.

Hij was het ook die zich in Nederland met volle overgave tot het dadaïsme bekeerde en in januari 1923 samen met Kurt Schwitters en Pétro van Doesburg (de artiestennaam van zijn vrouw Nelly van Doesburg, die later zijn nalatenschap zou verzorgen) de Nederlandse dada-veldtocht ondernam. 'Twee maanden achterden at Holland dadabloedworst, dronk dadabier en hield uitverkoop zijner geestelijk inventaris tegen dadaprijzen', schreven ze. Hij was er ook bij op wat gezien wordt als de laatste avond van

Theo van Doesburg tijdens de uitvoering van zijn interieurontwerp in de civiel-dansing van 'Aubetta', Straatsburg, 1927

Zijn zwaktes boog hij om tot kracht. En als hij het niet alleen aankon, zette hij een alter ego in

dada in Parijs, die naar verluidt eindigde met een vuitslag van surrealist André Breton aan dadaïst van het eerste uur Tristan Tzara.

Hoevel de biografen stellen dat Van Doesburg kunst vaker het resultaat is van zijn theorieën dan andersom waren zijn schilderijen, eerst de *Composities*, later de *Contra-composities*, in het licht van het gangbare rondout vernieuwend. Kunstcriticus, schilder en schrijver Piet Beeger zag hoe Van Doesburg op een expositie van kunstenaarsvereniging De Branding een blauw oog oploep en van de trap werd gesmeten nadat hij zich roerde over de slechte plek die zijn doek *De kaartspelers* toebedeeld kreeg. Op het schilderij vallen de kaartspelers in vormen en kleurvlakken uiteen, even strak als dynamisch, met het hoofd van twee van hen doormidden gekliefd door witte

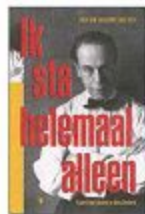
lijnen, als ware het doek een glas-in-loodvenster waar licht door naar binnenviel dat de voorstelling in stukjes brak. Een recensent deed het af als een 'theorien-product', een kwalificering die zijn biografen niet hebben willen weerleggen. Beoordeeld naar de tijd niet zonder reden misschien, maar gezien de grote invloed van De Stijl tot op de dag van vandaag is die benadering niet houdbaar. Van Doesburg was het ten slotte ook die zich waagde aan de architectuur met niet veel meer in handen dan zijn theorie over kleuren en lijnen. Uiteindelijk zou hij in Meudon zijn eigen woonatelier ontwerpen en uitvoeren, het tegenwoordige Van Doesburg-huis, maar hij stierf nog voordat het compleet was.

Met *Ik sta helemaal alleen* schreven Van Faassen, de onderzoeker die onder meer meewerkte

aan Van Doesburgs oeuvrecatalogus, en Renders, directeur van het Biografie Instituut aan de Rijksuniversiteit Groningen, een rijke ideeëngeschiedenis waarin Van Doesburg als kunstenaar enigszins een enigma blijft.

Ja, hij was een opschepper en een charlatan. Zijn zwaktes boog hij consequent om tot kracht. En als hij het niet alleen aankon, riep hij de hulp in van een alter ego. 'Binnen enkele dagen stuur ik u het handschrift van mijn verzen. M'n vriend v Doesburg was zo vriendelijk mij bij U te introduceren en ik twijfel niet of gij zult de uitgave in ernstige overweging willen nemen', schreef I.K. Bonset, pseudoniem voor zijn literaire werk, aan een uitgever.

Mijn sympathie voor de man groeide met de bladzijde. ■

SJOERD VAN FAASSEN & HANS RENDERS
Ik sta helemaal alleen
Theo van Doesburg
1883-1931
De Besige Bij,
742 blz.